

MED NOVIMI KNJIGAMI

TE HIŠE SO - NAŠE! OB KNJIGI PETRA FISTRA

Raziskovanje stavbne in stanovanjske kulture na slovenskem se je začelo s potrebno strokovno temeljitostjo šele v zadnjih desetletjih. Če poudarja avtor knjige ARHITEKTURAZILJE, ROŽAINPODJUNE (Mohorjeva družba Celovcu 1989, 279 str.) tudi krivdo arhitektov pri tej zamudi, potem je on obenem tisti, ki si prizadeva zamujeno čim uspešneje nadomestiti. Za knjigama Arhitektura slovenskih protiturških taborov (1976) in Obnova in varstvo arhitekturne dediščine (1979) je profesor Peter Fister v delu Umetnost stavbarstva na Slovenskem (1986) podal okvirni pregled za nadrobne raziskave.

Plod večletnega napora je pričujoča knjiga o koroškem stavbarstvu s "pomenljivim dvojnimi naslovom" (Pavle Zablatnik v spremni besedi), rekli bi tudi z geslom nad glavnim naslovom: Ta hiša je moja, pa vendar moja ni - tolikokrat navajano v zadnjih letih, zdaj pa tu prvič prav v zvezi s predstavitvijo domov na Koroškem. Nadvse učinkovito opremljena knjiga pritegne s številnimi barvnimi podobami hiš, cerkva, pokrajine (tudi s ponatisi starih), pa z mnogimi avtorjevimi risbami stavb, njihovih delov, s tlorisi, s ponazorilnimi zemljevidi, ki prikazujejo pokrajinsko razvrstitev gospodarskih, bivalnih in sakralnih stavb - in te tako privabi, da odpreš besedilo kateregakoli poglavja knjige ter slediš avtorjevi pripovedi o nastanku, značaju in pomenu vsega, kar ilustracije tako mikavno po svoje pripovedujejo. Slike te in one vrste so v takem delu enakovredna sestavina kot besedilo, kar je avtor upošteval tako množinsko kot kakovostno.

Stavbarstvo koroških pokrajin ni tako preprosto razložljivo, kot se je dozdevalo nekdanjim nemškimi raziskovalcem in "povzemovalcem" njih trditev, marveč terja zaradi kulturnega, narodnostnega in zgodovinskega značaja dežele vsestransko vestno raziskovanje. Peter Fister se je lotil odgovornega in težavnega terenskega dela ob poznavanju ne le vsega, kar je bilo napisanega o stavbarstvu na Koroškem (skoro 700 opomb), marveč tudi tistega, kar je to stavbarsvo ustvarjalo. Vse to je sproti upošteval pri raziskovanju stavb v posameznih pokrajinah. Za uvod v svojo knigo pa je napisal poglavje o glavnem zgodovinskem dogajanju v tej deželi, ležeči na prehodu med srednjo in južno Evropo, pri čemer nazorno zasleduje povezanost arhitekture v njej s širjenjem krščanstva, nastajanjem cerkva in samostanov, z razvojem fevdalstva in njegovim vplivom na stavbarstvo, s kolonizacijo dežele, ter nakaže značaj najstarejših vasi in njih stavbe. Ko nakaže dejavnike njihovega razvoja v zadnjih dveh stoletjih, se loti nadrobne predstavitve stavbarstva v posameznih pokrajinah.

Prva je Zilja, ki nam jo pisatelj poljudno približa in njene stavbe nazorno prikaže na zemljevidu, da lažje sledimo njeni povezanosti s Kanalsko in Gornjesavsko dolino ter ob njem spremljamo opise in označitve izbranih kmečkih in cerkvenih stavb. Ziljska dolina je splošni slovenski zavesti morda najbolj poznana s štehvanjem in svojo nošo. Prav stoletno prevoznništvo je z drugimi kulturnimi prviniami posredovalo tej slovenski pokrajini tudi obliko kmečke hiše, katere sorodstvo moremo zasledovati čez Ljubljano na eni in na avstrijski sever na drugi strani. Avtor nam predstavi nekatere najstarejše (iz 16. stol.), vendar že predelane primere hiš ter poznejše iz 17. in 18. stoletja. Kot kritičen konzervator in zgodovinar arhitekture tako v tem kot v poznejših poglavjih bistro loči prvotno zasnovo od poznejše rekonstrukcije, opozarja na ohranjene stare prvine, segajoče kdaj v gotiko; z risbami pa ponazarja te spremembe in današnje oblike. Avtor na kratko označuje tudi kajže, paštbe, kozolce, nato še v posebnem poglavju križe, cerkve in gradove, ki mu "sestavljajo s kmečkimi stavbami skupno lestvico vrednot" in nekatera mestna naselja.

Na začetku naslednjega poglavja opozarja avtor, da "Rož" vsakdanje govornice sestavlja več samostojnih delov, zato je poglavje naslovil: Rož, Gure, Vrbsko jezero, Ture, ki imajo vsak svojo arhitekturo. Tudi tu nas seznanja z "značilnostmi kmečke arhitekture, ki je oblikovala ožji "Rož ob Dravi", katere najstarejši spomeniki segajo v 16. in 17. stoletje, odkriva "vasico z nepričakovanim bogastvom kmečke arhitekture" - Hodnino nad Št. Jakobom z renesančno kaščo in baročnimi okraski. Fistru ni ušla tudi skromna kajža med polji, ob kateri nam predstavi "primer najskromnejše oblike stavbarstva tega dela Koroške" - in še marsikatera "osamljena posebnost", katerih gospodarskega in družbenega ozadja ne pozabi odgrniti, pa tudi ljudsko izročilo vtke v stavbno zgodovino. Fister tudi ne pozabi na pokrajino, ki jo stavbe in naselja sooblikujejo, nekoč v urejeni skladnosti, danes marsikje razbijajoče.

S podobno ljubeznijo in skrbjo odkriva, riše in slika arhitekt najstarejše ostanke in današnje stavbe v Gurah, okoli Vrbskega jezera in pod Osojskimi Turami, ki jim pridruži še znamenja in križe, ki so v Rožu med najstarejšimi na Koroškem (pokopališki svetilniki od 13. stoletja!). In bogastvo cerkva, ki ga z vsem njihovim pomenom prikazuje v posebnem poglavju "od praifar preko samostanov do baročnih in novih cerkva v Rožu" - in vmes so kajpada tudi gradovi. Samo nanizati jih je mogel najpomembnejše, v besedi in podobi.

Podjuna je zadnja pokrajina, katere "različnost narave in nanjo navezanega stavbarstva" prikazuje Fister - "od oblikovanja pokrajine do socialnega razlikovanja v arhitekturi". Tudi v tej pokrajini je polno presenečenj, čeprav tudi ona ni docela enotna in je njeno stavbarstvo skromnejše kot na Zilji in v Rožu. Vendar so tudi v njenih območjih ohranjene stoletne stavbe z zanimivo razvojno zgodovino. Fistrova dognanja o tukajšnjih večjih domačijah, viničarjih in kajzah kot posebnostih Podjune ter različnih vrstah gospodarskih stavb bogatijo tako z nadrobnostmi kot s celotnimi oznakami dosedanje vedenje o tej pokrajini.

Obsežno in razkošno opremljeno nas seznanja pisatelj z raznovrstnimi in bogatimi

oblikami verskih zgradb: z utrdkami ob številnih cerkvah, seve z le-temi samimi kot znaniki pokrajine in slikovitimi stvaritvami vseh slogov, s karnerji (kostnicami), s samostani in gradovi, ki so tod tako številni. Sklene pa to poglavje z "obiskom" na Krnskem gradu, pri Gospe Sveti in na Krki - kot srečanje s "prvim vzorcem povezave zahodnoevropske arhitekture s slovensko", z izvirom krščanstva na Koroškem ter z najdragocenejšo stavbo na Koroškem.

Namesto tu nemogoče obnove glavnih "pomenov in problemov" stavbarstva na slovenskem Koroškem iz sklepnega poglavja te prepotrebne, živahno, z vsem poslušom za ljudi in krajino, z veliko ljubeznijo pisane knjige, ki želi ohraniti s pokrajinsko lepoto ubrane stavbe - povejmo, da je treba to odlično knjigo spoznavati, saj - te hiše, te stavbe so naše, slovenske!

Vilko Novak

ETNOLOŠKI RAZGLEDI IN DILEME 4.

(Ljubljana 1990, 119 str.)

Četrty zvezek Etnoloških razgledov in dilem je avtor posvetil obravnavi problematike pojmovanja načina življenja v etnoloških vedah na tujem. Če se povrnemo k prejšnjim zvezkom Etnoloških razgledov in dilem in si osvežimo spomin z vsebino treh zvezkov, opazimo, da gre v bistvu za nadaljevanje že obravnavane problematike. Avtor se ne zadovolji s prikazom geneze in soznačnicami ter stopnjo uveljavljenosti pojma "način življenja" v slovenski etnologiji v zadnjih 30-ih letih (2. zvezek), zanima ga tudi uveljavljenost in pomen omenjenega pojma v etnološki vedi v ostalih jugoslovanskih republikah, pri čemer posveča največ pozornosti hrvaški in srbski etnologiji (3. zvezek), s četrtyim zvezkom pa poseže prek državnih meja.

Avtor je na osnovi periodike in drugih dosegljivih publikacij podal sintetičen prikaz uveljavljenosti in uporabe pojma način življenja s soznačnicami v etnološki vedi v večjem delu evropskih držav. Pri tem se ni omejil samo na izsledke preučevanj tujih etnologov, pač pa je ponekod vključil v svojo obravnavo tudi sociologe in zgodovinarje, ki so se v svojih preučevanjih usmerili na prikaz načina življenja v takšni ali drugačni obliki.

Pri spremljanju teoretičnih izhodišč za opredelitev predmeta etnološkega preučevanja v sovjetski etnologiji nas avtor podrobneje seznanja z Bromlejevinimi pogledi na predmet etnologije. Na primerih različnih razprav so podani še drugi primeri uporabe pojma način življenja pri sovjetskih etnologih.

Pri vzhodnonemški etnologiji se seznanimo z opredelitvami in strnjnimi prikazi del nekaterih vidnejših vzhodnonemških etnologov in posameznih zgodovinarjev npr. Ute Mohrman, Jurgen Kuczynski, Bernhard Weissel, Wolfgang Jacobeit, Heiner Plaul, Werner Geidl. Vsekakor je omembe vredno, da vzhodnonemški etnologi